



Tasviriy san'at darslarida o'quvchilarda rang idrokini shakllantirishning pedagogik asoslari

G'aybullayeva Mehribon G'olibovna

Navoiy davlat universiteti

“Tasviriy san'at va muhandislik grafikasi” – ta'lim yo'nalishi

1-kurs “D” guruh talabasi

ANOTATSIYA: Mazkur maqolada tasviriy san'at ta'limida o'quvchilarda rang idrokini shakllantirish jarayoni, uning psixologik-pedagogik asoslari va o'qitish metodikasi tahlil qilingan. Rang idroki o'quvchilarning estetik didini rivojlantirish, atrof-muhitni badiiy anglash va ijodiy ifoda vositalaridan ongli foydalanishga yo'naltiruvchi muhim omil sifatida qaraladi. Maqolada rang tusi, ranglar uyg'unligi, kontrastlik, iliq va sovuq ranglar munosabatini o'rgatish orqali o'quvchilarda badiiy tasavvur va kompozitsion fikrlashni shakllantirishning samarali usullari bayon etilgan. Shuningdek, Shovdirov S. A. va boshqa zamonaviy olimlarning san'at ta'limi metodikasiga oid ilmiy ishlari tahlil qilinib, o'qituvchilar uchun amaliy tavsiyalar berilgan.

KALIT SO'ZLAR: Rang idroki, tasviriy san'at, rang uyg'unligi, pedagogik metodika, badiiy tafakkur, estetik tarbiya, ijodiy qobiliyat, o'quvchi.

Hozirgi kunda umumiy o'rta ta'lim tizimida san'at ta'limining roli tobora ortib bormoqda. Chunki tasviriy san'at darslari o'quvchilarning nafaqat ijodiy, balki mantiqiy, hissiy va estetik tafakkurini shakllantiradi. Bunda rang idroki — tasviriy savodxonlikning eng muhim tarkibiy qismlaridan biri sifatida — o'quvchilarning badiiy dunyoqarashini kengaytiradi, ularda go'zallikka nisbatan sezgirlik va estetik didni rivojlantiradi.

Rang — san'atning asosiy ifoda vositalaridan biri bo'lib, uning to'g'ri qo'llanilishi tasvirning mazmuni, hissiy ohangi va badiiy qiymatini belgilaydi. Shu bois o'quvchilarga rangni faqat texnik jihatdan emas, balki hissiy-estetik va obrazli idrok nuqtayi nazaridan o'rgatish pedagogik jarayonning asosiy maqsadlaridan biridir. Rangni his qilish, iliq va sovuq ranglarning uyg'unligini aniqlash, kontrastlikni ko'ra bilish, rang orqali holat yoki kayfiyat ifodalash ko'nikmalari o'quvchilarning badiiy tafakkurini chuqurlashtiradi.





Pedagogik tadqiqotlar (xususan, Shovdirov S. A., 2024; Ibraimov X. va Shovdirov S., 2023) shuni ko'rsatadiki, rang idroki o'quvchilarda bosqichma-bosqich shakllanadi. Boshlang'ich sinfda bu jarayon asosan sezgi asosida kechadi; o'rta bosqichda ranglarning o'zaro munosabati, uyg'unligi va psixologik ta'siri tushuntiriladi; yuqori sinflarda esa o'quvchilar rang orqali kompozitsion yechim topish, mazmuni ifodalash va ijodiy yondashuvni rivojlantirishga o'rgatiladi.

Zamonaviy o'qitish metodlaridan samarali foydalanish, xususan, teskari sinf texnologiyasi, vizual tahlil, loyiha asosida o'qitish va interfaol mashg'ulotlar yordamida o'quvchilarning rangni idrok etish faoliyatini faollashtirish mumkin. O'quvchi rangni nafaqat ko'rish, balki his qilish, u orqali fikr va hissiyotini ifodalashni o'rganadi. Shuning uchun rang idrokini shakllantirishda o'qituvchining metodik yondashuvi, ijodiy muhit yaratish mahorati va o'quvchilarning shaxsiy xususiyatlarini hisobga olish hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi.

Mazkur tadqiqot rang idrokini shakllantirish jarayonining pedagogik asoslarini ochib berish, o'quvchilarning estetik qobiliyatini rivojlantirishda zamonaviy metodlarning ahamiyatini asoslash va san'at ta'limi samaradorligini oshirish yo'llarini ko'rsatishga qaratilgan.

Rang idroki o'quvchilarning badiiy dunyoqarashini shakllantirishda, ularning estetik sezgirligini rivojlantirishda va ijodiy tafakkurini faollashtirishda muhim rol o'ynaydi. Rangni his etish, ranglar uyg'unligini aniqlash, ularning hissiy va kompozitsion ifoda imkoniyatlarini tushunish o'quvchilarning san'atni anglash darajasini oshiradi. Shu bois rang idrokini shakllantirish tasviriy san'at ta'limining asosiy vazifalaridan biridir.

Pedagogik nuqtayi nazardan, rang idrokini shakllantirish o'qituvchining mahorati, metodik yondashuvi va o'quvchilarning yosh hamda psixologik xususiyatlarini hisobga olish bilan chambarchas bog'liqdir. Boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun rang haqida dastlabki tushunchalar beriladi: asosiy va hosila ranglar, iliq va sovuq ranglar, yorug'lik va soya, ranglar uyg'unligi tushuntiriladi. Bu bosqichda rangni his etish sezgi asosida shakllanadi. O'quvchilarga ranglarning tabiatdagi ko'rinishlarini kuzatish, ularni o'zaro taqqoslash, qog'ozda ifodalash topshiriqlari beriladi.

O'rta bosqichda o'quvchilarda rangni tahlil qilish, ularning o'zaro munosabatini anglash ko'nikmasi shakllantiriladi. Masalan, natyurmort yoki manzara tasvirlash





jarayonida o'qituvchi ranglar nisbatini, kontrastlikni, issiq va sovuq ranglarning muvozanatini ko'rsatadi. Shu orqali o'quvchi rangning obraz yaratishdagi ahamiyatini, u orqali kayfiyat ifodalash imkoniyatini tushunadi. Yuqori sinf o'quvchilari esa rangning psixologik ta'siri, kompozitsion rolini tahlil qilish, rangli yechim orqali g'oya ifodalashni o'rganadilar.

Shovdirov S. A. (2024) o'z tadqiqotida ta'kidlaganidek, tasviriy san'at darslarida rang bilan ishlash o'quvchilarning estetik kompetensiyasini rivojlantirishda asosiy omillardan biridir. Unga ko'ra, o'quvchilarni rang idrokiga o'rgatishda kuzatish, tahlil, taqqoslash va amaliy mashg'ulotlar asosiy metodik vosita sifatida qo'llanilishi zarur. Ayniqsa, tabiiy ob'ektlarni — gullar, mevalar, daraxtlar, osmon manzarasi, suv akslari — kuzatish o'quvchilarda rangni tabiiy holatda ko'rish, ularning o'zaro uyg'unligini sezish va his etish ko'nikmasini shakllantiradi.

Rang idrokini rivojlantirishda o'quvchilarning shaxsiy tajribasiga tayangan holda o'qitish muhim ahamiyatga ega. Har bir o'quvchi rangni turlicha sezadi va qabul qiladi. Shuning uchun o'qituvchi har bir o'quvchining individual uslubini qo'llab-quvvatlashi, ularni ijodiy izlanishga yo'naltirishi lozim. O'quvchining "rang sezgisi"ni rivojlantirishda turli mashqlar — rang doirasini tuzish, ranglarning hissiy xarakterini aniqlash, kontrast va uyg'un ranglar bilan ishlash — samarali natija beradi.

Pedagogik jarayonda zamonaviy metod va texnologiyalarni qo'llash rang idrokini shakllantirishga yangi imkoniyatlar yaratadi. Shovdirov S. (2025) tomonidan taklif etilgan teskari sinf texnologiyasi ("flipped classroom") badiiy ta'limda ayniqsa samarali hisoblanadi. Bu yondashuvda o'quvchilar nazariy ma'lumotlarni mustaqil o'zlashtiradi, dars jarayonida esa ularni amaliyotda qo'llash imkoniga ega bo'ladi. Masalan, o'qituvchi darsdan oldin rang uyg'unligi, iliq va sovuq ranglar, kontrastlik haqidagi videomateriallarni tavsiya etadi; dars jarayonida esa o'quvchilar bu bilimlarni rangtasvir ishida amalda qo'llaydilar.

Rang idrokini shakllantirishda san'at asarlarini tahlil qilish ham katta ahamiyatga ega. Mashhur rassomlar — Leonardo da Vinchi, Isaak Levitan, Kamoliddin Behzod, Chingiz Ahmarov kabi ijodkorlarning asarlarini ko'rsatish orqali o'quvchilar rang orqali hissiy holat, chuqurlik, yorug'lik va kayfiyat qanday ifodalanishini o'rganadilar. O'qituvchi har bir asarda rangning g'oyaviy va kompozitsion rolini tahlil qilib, o'quvchilarni mustaqil fikr bildirishga undashi kerak. Bunday tahliliy mashg'ulotlar





o'quvchilarda estetik didni, badiiy baholash qobiliyatini va tahliliy tafakkurni shakllantiradi.

Rang idroki faqat badiiy vosita emas, balki o'quvchilarning psixologik rivojiga ham bevosita ta'sir qiladi. Ranglar inson kayfiyatini, emotsional holatini o'zgartiradi, shaxsda tinchlik, quvonch, ishonch yoki hayajon hissini uyg'otadi. Shu sababli tasviriy san'at o'qituvchisi ranglar psixologiyasini bilishi, o'quvchilarning individual xususiyatlariga mos mashg'ulotlarni tanlashi zarur. Masalan, iliq ranglar — sariq, qizil, to'q sariq — o'quvchilarda ijobiy kayfiyat uyg'otadi, sovuq ranglar — ko'k, havo rang, binafsha — tinchlantiruvchi ta'sir ko'rsatadi. Bu bilimlar rang bilan ishlash jarayonida emotsional muvozanatni saqlashda yordam beradi.

Rang idrokini rivojlantirishda integrativ yondashuv ham samarali natija beradi. Tasviriy san'at darslarini adabiyot, musiqa, tabiatshunoslik fanlari bilan bog'lash orqali o'quvchilar rangni turli kontekstlarda his etishni o'rganadilar. Masalan, she'riy asarlar asosida kompozitsiya ishlash yoki musiqiy ohang asosida rangli abstrakt tasvir yaratish o'quvchilarning hissiy idrokini chuqurlashtiradi. Shovdirov S. A. (2017) o'z tadqiqotlarida integratsiyalashgan yondashuv o'quvchilarda sohaviy kompetensiyalarni rivojlantirishda samarali ekanligini ta'kidlaydi.

Rang idroki shakllanishida o'qituvchi tomonidan yaratilgan ijodiy muhit alohida ahamiyatga ega. Sinfda iliq, qo'llab-quvvatlovchi atmosfera bo'lishi o'quvchilarning erkin ifoda qilishiga yordam beradi. Har bir o'quvchi rang orqali o'z his-tuyg'usini ifoda etish imkoniyatiga ega bo'lishi kerak. O'qituvchi tanqid o'rniga tahlilni, baholash o'rniga tavsiyani, raqobat o'rniga hamkorlikni afzal ko'rgan taqdirdagina bunday ijodiy muhit shakllanadi.

O'quvchilarni rang idrokiga o'rgatishda texnik vositalar va raqamli texnologiyalar ham muhim o'rin tutadi. Virtual rang aralashtirish dasturlari, elektron palitralar, raqamli rassomlik ilovalari o'quvchilarga tajriba o'tkazish, turli rang kombinatsiyalarini sinab ko'rish imkonini beradi. Bu jarayon o'quvchilarni zamonaviy texnologiyalar bilan tanishtiribgina qolmay, ularni raqamli san'atga qiziqtiradi.

Rang idrokini shakllantirishda baholash mezonlari ham pedagogik jihatdan asosli bo'lishi kerak. O'quvchi ishi faqat texnik aniqlik jihatidan emas, balki hissiy ifoda, rang uyg'unligi, ijodiy yondashuv va g'oya yangiligi nuqtayi nazaridan ham tahlil qilinadi. Bu yondashuv o'quvchilarda rangga ongli munosabat, badiiy mas'uliyat va o'z ishini tanqidiy baholash qobiliyatini shakllantiradi.





Yuqorida qayd etilgan fikrlar shuni ko'rsatadiki, o'quvchilarda rang idrokini shakllantirish nafaqat tasviriy san'at o'qitish metodikasining bir qismi, balki ularning shaxsiy-estetik rivojlanishining muhim tarkibiy elementi hisoblanadi. Rangni his qilish, uni to'g'ri qo'llash va ifodalash orqali o'quvchilar atrof-muhitni chuqurroq anglaydilar, san'atga mehr bilan qaraydilar, go'zallikni yaratish jarayonidan zavq olishni o'rganadilar. Shu tariqa, rang idrokini shakllantirish san'at ta'limining markaziy maqsadlaridan biri bo'lib, u o'quvchilarni estetik tarbiya, ijodiy fikrlash va badiiy qadriyatlarga hurmat ruhida kamol toptirishga xizmat qiladi.

O'quvchilarda rang idrokini shakllantirish tasviriy san'at ta'limining eng muhim maqsadlaridan biridir. Chunki rang — nafaqat badiiy ifoda vositasi, balki shaxsning estetik dunyoqarashini shakllantiruvchi kuchli tarbiyaviy omildir. O'qituvchi rang tusi, ohangi, uyg'unligi, kontrasti va iliq-sovuq ranglar munosabatini o'rgatish orqali o'quvchilarning nafaqat texnik, balki hissiy-estetik tafakkurini ham rivojlantiradi.

Tadqiqot davomida aniqlanishicha, o'quvchilarda rang idrokini shakllantirish jarayoni quyidagi omillar bilan belgilanadi:

1. O'qituvchining metodik tayyorgarligi va darsni badiiy-pedagogik jihatdan to'g'ri tashkil etishi.
2. Ranglar haqidagi bilimni bosqichma-bosqich, nazariy va amaliy mashg'ulotlar orqali chuqurlashtirish.
3. O'quvchilarning individual estetik didi, qiziqishi va ijodiy faoliyatini qo'llab-quvvatlash.
4. Zamonaviy interfaol usullar, raqamli texnologiyalar, tahliliy mashg'ulotlar va ijodiy loyihalardan foydalanish.

Shovdirov S.A. (2017–2025) hamda boshqa zamonaviy tadqiqotchilarning ishlarida qayd etilganidek, san'at ta'limining samaradorligi o'qituvchining o'quvchini ijodiy fikrlashga, go'zallikni his etishga va uni san'at vositalari orqali ifodalashga o'rgatish qobiliyatiga bog'liq. Rang idrokini to'g'ri shakllantirgan o'quvchi nafaqat rasm chizishda muvaffaqiyatga erishadi, balki hayotdagi estetik qadriyatlarni chuqur anglaydi, go'zallikka intilish hissini o'z hayotiy mezoniga aylantiradi.

Shunday qilib, rang idrokini shakllantirishning pedagogik asoslari o'qituvchining ilmiy-nazariy tayyorgarligi, ta'lim metodikasi, o'quvchilarning yosh psixologiyasi va ijodiy ehtiyojlarini chuqur o'rganishga tayanadi. Bu esa tasviriy san'at darslarini yanada mazmunli, samarali va tarbiyaviy jihatdan boyitadi.





FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. **Шавдилов С. А.** Подготовка будущих учителей к исследовательской деятельности // *Педагогическое образование и наука*. – 2017. – № 2. – С. 109–110.
2. **Shavdirov S. A.** Selection Criteria of Training Methods in Design Fine Arts Lessons // *Eastern European Scientific Journal*. – 2017. – № 1. – P. 131–134.
3. **Shovdirov S.** Analyzing the sources and consequences of atmospheric pollution: A case study of the Navoi region // *E3S Web of Conferences*. – EDP Sciences, 2024. – Vol. 587. – P. 02016.
4. **Shavdirov S.** Method of organization of classes in higher education institutions using flipped classroom technology // *AIP Conference Proceedings*. – AIP Publishing LLC, 2025. – Vol. 3268. – No. 1. – P. 070035.
5. **Шавдилов С. А.** Ўқувчиларда тасвирий саводхонликка оид ўқув компетенцияларини шакллантиришнинг педагогик-психологик жиҳатлари // *Современное образование (Узбекистан)*. – 2017. – № 6. – С. 15–21.
6. **Shovdirov S. A.** Tasviriy san'atni o'qitishda o'quvchilarning sohaga oid o'quv kompetensiyalarini shakllantirish omillari // *Inter education & global study*. – 2024. – № 1. – P. 8–14.
7. **Ibraimov X., Shovdirov S.** Theoretical Principles of the Formation of Study Competencies Regarding Art Literacy in Students // *Science and Innovation*. – 2023. – Vol. 2. – No. B10. – P. 192–198.
8. **Шавдилов С. А.** ИЗОБРАЗИТЕЛЬНОМУ О. И ПРИКЛАДНОМУ ИСКУССТВУ // *International Scientific Review of the Problems and Prospects of Modern Science and Education*. – 2018. – С. 84–85.
9. **Shovdirov S.** TASVIRIY SAVODXONLIKKA OID O'QUV KOMPETENSIYALARNI SHAKLLANTIRISHDA O'QUVCHILARNI MANTIQUIY VA ABSTRAKT FIKRLASHGA O'RGATISH // *Евразийский журнал академических исследований*. – 2023. – Т. 3. – № 12. – С. 193–196.
10. **Baymetov B. B., Shovdirov S. A.** Methods of Organizing Practical and Theoretical Classes for Students in The Process of Teaching Fine Arts // *International Journal on Integrated Education*. – 2023. – Vol. 4. – No. 3. – P. 60–66.

